

Sophia Mulhausen: Verstoorder van de huiselijke orde

Door: Sam Broer

Sophia Mulhausen (geboren juli 1781, te Wesel, Duitsland – overleden 1833 te Rotterdam) wordt in 1807 aangeklaagd, omdat ze de Achterbergse Hendrikje Gertse een medicijn zou hebben geprobeerd aan te smeren zonder daartoe bevoegd te zijn. In de rechtszaak, opgeslagen in het Regionaal Archief Zuid-Utrecht (RAZU), is te lezen dat de rechtbank uit Rhenen het “opdringen van kwalen en ongemakken aan onnozele en ligtgelovige mensen en in zonderheid aan zwangere vrouwen en de nadelige gevolgen die daaruit kunnen ontstaan” “in zekere opzichten” gelijkstelt aan moord en doodslag.¹ Mulhausen claimt echter dat ze niet wist dat wat ze deed – volgens haar het aanbieden van een middel dat ze zelf van een professional had gekocht – illegaal was. Omdat er twee getuigen (naast Gertse ook Aaltje van Dolder) beschrijven hoe zij geïntimideerd zijn door Mulhausen, is de uitkomst van de zaak te voorspellen: Mulhausen wordt schuldig verklaard. Ze krijgt een boete van 50 gulden (zo’n 415 euro) en wordt veroordeeld tot “apprehensie corporeel”.²

In dit essay onderzoek ik de representatie van de twee vrouwelijke hoofdpersonen in deze rechtszaak. Wat valt op wanneer het geschetste beeld van vrouwen in de *Almanak Voor Vrouwen Door Vrouwen* uit 1807 gelegd wordt naast het beeld dat de kwakzalverij zaak te Rhenen, uit hetzelfde jaar, van vermeend slachtoffer Hendrikje Gertse en vermeend dader Sophia Mulhausen schetst? En wat zegt dat over waar deze rechtszaak eigenlijk over ging? Schuldig aan iets waarvoor ze veroordeeld werd, zal Mulhausen vast geweest zijn – onder intimidatie mensen geld afhandig maken bijvoorbeeld. Het doel van dit essay is echter niet om de straf van Mulhausen of haar handelen te veroordelen. In plaats daarvan wil ik jullie, de lezers, aan het denken zetten over de manier waarop vrouwen geframed worden door vroegere machthebbers, zodat we met elkaar kunnen voorkomen dat we deze veroordelen vandaag de dag kritiekloos overnemen.

Nette huisvrouw

De Almanak Voor Vrouwen Door Vrouwen werd in de periode van 1792 tot 1817 uitgebracht door weduwe Catharina Dóll Egges en is tegenwoordig te vinden in het Rijksmuseum in Amsterdam. *De Almanak* brengt vrouwen onder andere op de hoogte van markten en feestdagen en er staan verhalen en gedichten in met thema’s als: deugdzzaam leven, liefde, geschiedenis, natuur, rouw en religie.³ De teksten die ik gebruik voor dit essay, zijn gekozen uit de almanak van 1807, omdat zij een beeld schetsen over hoe vrouwen zich ‘horen’ te gedragen in het jaar van Sophia Mulhausens zaak. Zo staan er in die almanak drie liefdesverhalen die allemaal een moment bevatten waarop de vrouwelijke hoofdpersoon wordt ‘gered’

¹ RAZU 066. 98-5.

² Idem.

³ Angela Zengers, “De Almanak voor vrouwen door vrouwen,” *Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weyerman*. 26 (2003): 118–19.
[https://www.dbnl.org/tekst/ med009200301_01/ med009200301_01_0013.php](https://www.dbnl.org/tekst/med009200301_01/med009200301_01_0013.php).

door een man. In “De Zwijgende Liefde”⁴ raakt hoofdpersoon Hansje in geldproblemen.⁵ Haar geliefde Ludolf treedt voor haar in dienst van het Oostenrijkse leger en stuurt haar zijn loon.⁶ In “De Echtgenoot Opvoeder” krijgt Laure lessen in deugdzaamheid van een graaf.⁷ In “Pamrose of het Paleis en de Hut” slaat een paard op hol in de buurt van belangrijke vrouwelijke personages Pamrose en Prinses Amelie. Het is de plattelandse William die het paard gekalmeerd krijgt.⁸ In alle drie de verhalen wordt de ‘reddende’ man later de geliefde van de vrouwelijke hoofdpersoon: Pamrose trouwt met William, de graaf vertelt Laure dat hij de kunst van het liefhebben van haar heeft geleerd, en Hansje krijgt de goedkeuring van haar familie om met Ludolf te trouwen. De ‘reddende’ mannen zijn dus aantrekkelijke echtgenoten. Dit brengt mij op de dynamiek tussen slachtoffer Hendrikje Gertse en haar man. Gertse legt niet alleen zelf een verklaring af die belastend is voor Mulhausen. Haar man komt voor haar op door te verklaren dat hij “vreest voor schadelijke gevolgen der ontsteltenis zijner hoogzwangere huisvrouw”.

Een tweede punt uit de eerder genoemde Almanak uit 1807: Laure dingt nooit af en is daarom niet deugdzaam.⁹ Gertse is deugdzamer dan Laure: hoewel Mulhausen haar onder druk zette door op “hoogen toon” tegen haar te spreken en te schelden, krijgt Gertse het geneesmiddel afgedongen. Ze zegt dat ze Mulhausen uiteindelijk betaalt om van haar “af te komen”.¹⁰ Gertse komt dus niet alleen goed over door met haar man op één lijn te zitten, maar zij weet zelfs onder druk zuinigheid te tonen.

De vermeende druk waaronder de zwangere Gertse kwam te staan en de ontsteltenis die deze teweegbracht, noemde Hendrik Langelaar mogelijk schadelijk voor haar zwangerschap. Dat brengt mij op het derde punt: Gertses zwangerschap. Allereerst wordt Gertse als extra kwetsbaar gezien, omdat zij zwanger is. Dat een zwangerschap in 1800 kwetsbaar was, is duidelijk. Tussen 1841 en 1860 lag de zuigelingensterfte in de provincie Utrecht bijvoorbeeld op zo’n 20.6 sterfgevallen per 100 levend geboren kinderen, dat is meer dan 1 op de 5.¹¹ Daarnaast bestond de kans dat een vrouw een miskraam kreeg – tegenwoordig ligt dat percentage tussen de 10-15%.¹² Ook in de Almanak wordt een kwetsbaar beeld van het moederschap geschetst. In “Moederklagt” wordt omschreven hoe een moeder worstelt met haar verdriet om haar verloren kindje, terwijl andere moeders hun blijdschap met haar

⁴ Zie Bijlage 1. A.

⁵ Dóll, “Zwijgende Liefde,” 17–18; Bijlage 1. A.

⁶ Ibid, 17.

⁷ Dóll, “Echtgenoot Opvoeder,” 36; Bijlage 1. B.

⁸ Dóll, “Pamrose,” 63; Bijlage 1. C.

⁹ Dóll, “Echtgenoot Opvoeder,” 36; Bijlage 1. B.

¹⁰ RAZU 066. 98-5.

¹¹ Peter Ekamper en Frans van Poppel, “Zuigelingensterfte per gemeente in Nederland, 1841–1939,” *Bevolkingstrends* 1e kwartaal (2008): 25. Vanaf 1841 zijn de statistieken volgens Ekamper en Van Poppel betrouwbaar, vandaar dat ik geen eerdere getallen heb toegevoegd.

¹² Radboud UMC, “De kans op een miskraam”, <https://www.radboudumc.nl/patientenzorg/aandoeningen/herhaalde-miskraam/de-kans-op-een-miskraam>.

blijven delen.¹³ In “Mijne Herinnering” probeert de moeder het verlies van haar kindje een plek te geven, terwijl alles om haar heen haar doet denken aan dat kindje.¹⁴

Tegelijkertijd laat de Almanak zien dat het moederschap ook een bron van deugdzaamheid kan zijn, wanneer een vrouw een goede moeder is. Zowel over Laure als over prinses Amelie wordt benoemd dat zij hun eigen kinderen voeden.¹⁵ Het gebruik om minnen in dienst te hebben voor het voeden van jonge kinderen bestond sinds de oudheid en maakte het voor vrouwen in de negentiende eeuw mogelijk om zelf te gaan werken.¹⁶ Het feit dat er zo nadrukkelijk wordt vermeld dat de twee vrouwen in de Almanak zelf zogen, laat zien dat minnen een *last resort* waren. Borstvoeding geven aan andermans kind, komt in de Almanak ook voor, maar is juist positief. Pamrose raakt ondervoed en het is prinses Amelie die haar voedt, voordat Pamroses biologische moeder overlijdt.¹⁷ Het feit dat Pamrose gezond opgroeit en trouwt, moet wel illustreren dat Amelies daad een goede was. Het zogen van je eigen kind straalt bovendien uit dat je als moeder trouw bent aan je kind. Trouw is een thema in *de Wiegzang*.¹⁸ Er wordt daarin benadrukt dat een moeder voor haar kind hoort te blijven zorgen, ondanks mogelijke tegenslagen.¹⁹

Voor het gerecht van Rhenen blijkt dat moeder Gertse en vader Langelaar zo’n zelfde soort trouw naar elkaar en hun nog ongebooren kindje bezitten. Dat er door haar man voor Gertse opgekomen wordt, laat zien dat zij de rust kan krijgen om zo’n goede moeder te worden, een moeder die haar eigen kinderen voedt.

Verstoorder van de huiselijke orde

We hebben Hendrikje Gertse leren kennen als een “deugdzame”vrouw. Zij heeft een goede relatie met haar man, is zuinig, laat zich beschermen, zal moeder worden. In deze paragraaf zal ik aantonen dat Sophia Mulhausen een minder goede relatie heeft met haar man, niet zuinig is, zich minder passief opstelt, en waarschijnlijk geen (zelfde soort) moeder is.

Sophia Mulhausens man, Wilhelmus Wellens, wordt gehoord in de rechtszaak, maar ontkent dat hij iets weet van haar kwakzalverij.²⁰ Twee vrouwen hebben vergelijkbare verhalen over Mulhausens handelwijze en je zou verwachten dat een echtgenoot de daden van zijn vrouw kent, maar Wellens ontkent het. Wellens neemt dus niet de rol van ‘redder’ aan die in de Almanak voorkomt, en de rechtsgeleerden zullen zich hebben afgevraagd waarom niet. Handelt Mulhausen alleen en weet hij inderdaad nergens iets van? Is hij zich bewust van Mulhausens daden, maar krijgt hij haar niet onder de duim? Is hij betrokken en vreest hij voor zijn

¹³ Zie bijlage 2. A.

¹⁴ Zie bijlage 2. C.

¹⁵ Laure: Dóll, “Echtgenoot Opvoeder”, 36; Amelie: Dóll, “Pamrose”, 47.

¹⁶ Emrah Sütcü, “Wanneer raakte het beroep van min in onbruik?”, *Historia*, gepubliceerd op 28 oktober 2021, <https://historianet.nl/maatschappij/dagelijks-leven/wanneer-raakte-het-beroep-van-min-in-onbruik>. Ik kon geen betere bron vinden, is deze goed genoeg?

¹⁷ Dóll, “Pamrose”, 49–50.

¹⁸ Zie bijlage 2. B.

¹⁹ Id.

²⁰ RAZU 066. 98-5.

eigen imago of straf? Al deze opties zien er niet goed uit voor Mulhausen, want haar man is haar niet op zo'n manier trouw dat hij bereid is haar te verdedigen.

Daarnaast lijkt het er niet op dat Mulhausen zich zuinig gedraagt. Mulhausen vraagt, volgens Gertse, 5 gulden (zo'n 40 euro) voor het middel dat zij verkoopt. Zij noemt dat veel geld en geeft haar uiteindelijk 3,5 gulden (zo'n 30 euro). Zelf beweert Mulhausen met de 5 gulden Gertse korting te hebben gegeven: het medicijn had zij zelf voor 6 gulden (zo'n 50 euro) gekocht.²¹ Dat Mulhausen claimt de prijs te hebben gereduceerd, neemt niet weg dat er door zowel Gertse als Van Dolder wordt getuigd dat Mulhausen begint te schelden, zodra zij haar niet betalen. Los van dat iemand geld afhandig maken door dreigementen vandaag de dag nog strafbaar is en het getuigt van Mulhausens gebrek aan zuinigheid, staat het schelden op zich ook haaks op wat de Almanak presenteert als behoorlijk voor een vrouw.

Zo is er een verhaal dat "Zwijgende liefde" heet, waarin de geliefden elkaar eerst alleen via een spiegel zien en niet eens met elkaar spreken. Het meisje van het stel, Hansje, maakt complimenten,²² zit "zedig",²³ "kijkt bescheiden",²⁴ reageert "schuwer" en "bevreesd" op een luchtkus die haar wordt toegeworpen via de spiegel;²⁵ staat "verlegen",²⁶ valt in "onmagt", zodra zij haar geliefde onverwachts ziet,²⁷ en ze bloost meerdere keren.²⁸ Laure gedraagt zich daarnaast "voorbeeldig",²⁹ en schaamt zich snel, wanneer ze dat niet doet.³⁰ Pamrose's hart klopt "angstvallig" en ze trilt in anticipatie van het bal, waar ze naartoe gaat.³¹ Wanneer zij zich rijk heeft aangekleed, terwijl zij haar arme familie onder ogen komt, schaamt ze zich zo dat ze "schreide" en zich in een stoel werpt.³² Ook zij bloost veel.³³ Kortom, een vrouw mag haar emoties naar buiten uiten, maar vooral als het om schaamte gaat. Schelden is, zelfs als het geen intimidatie betreft, ongepast voor een vrouw.

Daarnaast is het de vraag in wat voor nood Mulhausen verkeerde. Waarom probeerde zij op een onwettige manier geld te verdienen? Had zij geldproblemen? Dan was haar manier van het oplossen niet wat volgens de Almanak passend was. Volgens het vrouwbeeld in de Almanak had zij beter een passievere rol kunnen innemen en haar man de geldproblemen kunnen laten oplossen. Omdat het daarnaast onduidelijk is of Mulhausen en Wellens kinderen hadden – dit wordt niet benoemd in de rechtszaak – kan ik me voorstellen dat het logischer was voor de

²¹

²² Dóll, "Zwijgende Liefde", 4.

²³ Idem.

²⁴ Id.

²⁵ Ibid., 8.

²⁶ Ibid., 15.

²⁷ Ibid., 21.

²⁸ Ibid., 8, 14, 22.

²⁹ Dóll, "Echtgenoot Opvoeder", 32.

³⁰ Ibid., 33.

³¹ Dóll, "Pamrose", 59.

³² Id.

³³ Ibid., 65-6.

rechtbank om een zwangere vrouw te beschermen dan een vrouw die illegaal werk verrichtte.

Conclusie: wie het goed doet, goed ontmoet

De Almanak schetst een beeld van een kwetsbare vrouw, afwachting tot haar (toekomstige) man haar komt redden; een vrouw die zich om het minst schaamt en bloost; een zuinige vrouw; een goede moeder. Hendrikje Gertse past in dit beeld. Haar man helpt haar in de rechtszaak; ze dingt onder druk af; ze is zwanger. Sophia Mulhausen past niet in dit beeld. Haar man steunt haar niet; verklaringen zetten haar neer als agressief; ze probeert op een verboden manier aan geld te komen. De twee verklaringen tegen Mulhausen en het gebrek aan bijval van haar man doen vermoeden dat ze schuldig was, maar zijzelf claimde dat ze haar zwangere medemens wilde helpen.

In dit essay heb ik geprobeerd inzichtelijk te maken dat de zaak van Sophia Mulhausen over meer gaat dan op het eerste gezicht lijkt. Sophia Mulhausen zien we namelijk als 'ondeugdzame' vrouw, terwijl Hendrikje Gertse dichterbij het deugdzame vrouwbeeld komt. Is Mulhausen schuldig aan opzettelijke kwakzalverij? Of is zij een slachtoffer geworden van de dwingende norm van vrouwelijke deugzaamheid rond het begin van de negentiende eeuw? De rechters uit de negentiende eeuw kregen waarschijnlijk een slechtere indruk van haar dan van haar slachtoffers. Of zij hierdoor zo zwaar gestraft werd, is natuurlijk onzeker, maar het zal vast niet geholpen hebben. Ze laat ons met veel onbeantwoorde vragen achter. Wat heeft zij voor middel geprobeerd te verkopen? Heeft zij voor kwakzalverij vastgezet en waar dan? Waarom is er minder over haar te vinden dan over haar slachtoffers? Wie was Sophia Mulhausen echt?

Literatuurlijst:

Dóll, J. Weduwe van, ed. *Almanak voor vrouwen door vrouwen: het jaar MDCCCVII*. De wed. J. Dóll, 1807.

Ekamper, Peter, en Frans van Poppel. "Zuigelingensterfte per gemeente in Nederland, 1841–1939." *Bevolkingstrends* 1e kwartaal (2008): 23-29.

RAZU 066. 98-5.

Sütcü, Emrah. "Wanneer raakte het beroep van min in onbruik?" *Historia*. Gepubliceerd op 28 oktober 2021, <https://historianet.nl/maatschappij/dagelijks-leven/wanneer-raakte-het-beroep-van-min-in-onbruik>.

Bijlage 1: Samenvattingen

De Almanak Voor Vrouwen Door Vrouwen werd in de periode van 1792 tot 1817 uitgebracht door Catharina Dóll Egges. De Almanak heeft een praktisch doel en bevat verhalen en gedichten met thema's als: deugdzaam leven, liefde, geschiedenis, natuur, rouw en religie.³⁴ In de almanak van 1807 staan 18 teksten, waarvan ik de 6 teksten hieronder met name heb gebruikt, drie liefdesverhalen en drie teksten met moederschap als thema.³⁵

1. A: Liefdesverhaal: “De Zwijgende Liefde”, 1–23.

Hansje en Ludolf zijn verliefd op elkaar, maar weten niet of hun ouders het zouden goedkeuren. Daarom vinden zij andere manieren om elkaar te ontmoeten. Zij spreken niet met elkaar, maar kijken via een spiegel elkaar aan. Zij ontmoeten elkaar in het theater, waar het donker is. Uiteindelijk raken Hansje en haar familie in geldproblemen en is Ludolf degene die Hansje financieel ondersteunt door voor haar in dienst te gaan bij het Oostenrijkse leger. Hij stuurt haar zijn loon en zodra Hansje en haar familie daarachter komen, trouwt Hansje met hem.

1. B: Liefdesverhaal: “De Echtgenoot Opvoeder”, 28–38.

Laure is een voorbeeldige vrouw, maar deugdzaamheid laat wat te wensen over. Zodoende krijgt zij van een graaf les in deze deugden. Uiteindelijk worden zij verliefd op elkaar.

1. C: Liefdesverhaal: “Pamrose of het Paleis en de Hut”, 47–73.

Pamrose is de dochter van een plattelands gezin. Het verhaal begint met dat Pamrose nog een baby is en met haar moeder te hongerig raakt om naar huis terug te kunnen keren. Zij worden gevonden door prinses Amelie en zij besluit hen te helpen. Voor Pamrose komt het voeden door Amelie en min op tijd, maar haar moeder overleedt. Pamrose groeit op bij zowel Amelie als bij haar vader op het platteland. Amelie en zij komen, wanneer Amelie een jonge vrouw is, in de problemen met paarden en William, een jongen van het platteland redt hen. Pamrose trouwt met William, waarmee zij het platteland verkiest boven de rijkdommen die zij in het paleis heeft leren kennen – want volgens haar is rijkdom niet belangrijk.

³⁴ Lees meer over de Almanak in: Angela Zengers, “De Almanak voor vrouwen door vrouwen,” *Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weyerman*. 26 (2003): 118–19.
https://www.dbnl.org/tekst/_med009200301_01/_med009200301_01_0013.php.

³⁵ *Almanak voor vrouwen door vrouwen: het jaar MDCCCVII*, ed. de wed. J. Dóll (de wed. J. Dóll, 1807).

Bijlage 2: Volledige teksten

2. A: Treurdicht: “Moederklagt”, 38.

Spreekt mij niet van gelukkige moeders. Gelukkige moeders! Toont mij zo vrolijk en fier uwe zuigelingen niet! Ach! ik kan mij niet meer in uwe vrolijke reijen Voegen, uw genot thans niet meer delen met u. Wat gij nog zijt was ik; wat gij bezit heb ik verloren; Wreed heeft het noodlot mijn' zoon mij ontroofd. In d'aanvang zijn levens, het licht naauw aanschouwend, Sloot hij weer zijne oogen en vlugtte uit mijn' arm. Ik steek mijne handen naar hem uit, zoek hem maar vruchtloos Tast ik in de nacht, die hem eeuwig voor mij verbergt.

2. B: Wiegzang: “De Arme Moeder, Wiegzang”, 75–76.

Slaap gerust, onnozel wicht!
Thands zal u geen vliegje storen,
En daar ge in uw wiegje ligt,
Zult gij zelfs geen muisje hooren.

Ik verlaat mijn Kindje niet.
Nimmer zal u leed genaken;
Schoon uw Vader ons verliet,
Blijf ik, voor mijn Telgje, waken.

Hij verliet ons, Troetelkind!
In dit kommervolle leven;
Maar uw Moeder, die u mint,
Zal u, nu noch ooit, begeven.

Ween niet Telgje, daar ik zing,
Nooit zult gij van honger sterven,
Ween niet, teedre Lieweling!
'k Zal u, zingend, brood verwerven.

Ach! als gij onrustig zijt,
Dan kan ik uw jeugd niet voeden,
Dan verslapt mijn noeste vlijt,
Die ons, voor 't gebrek, moet hoeden.

Sluimer zacht en lieflijk in,
Lagch in uwe zoete droomen,
Doet gij dit, mijne Engelin!
Dan zijn wij den ramp ontkomen.

2. C: Treurdicht: “Mijne Herinnering” 113–119.

Welkom! eenzaam avonduur, getuige dier edele en onschuldige genoegens, die ik zo dikwerf gesmaakt heb met mijn lief, en nu zalig kind! Het was op zulk een uur, dat ik haar op mijnen schoot koesterde, haar voedsel gaf geschikt voor haaren tederen leeftijd! – O, welk een wellust, welk eene innerlijke vreugde gevoelde ik dan, als ik mijn eenigst kind, het voorwerp mijnder moederlijke tederheid aan mijn hart drukken, en haar lieve namen geven mogt. Hoe werd dat genoegens nog vergroot, als mijn lieveling dit op haare wijze beantwoordde, mij haar lieve handjes toereikte, mij vriendelijk toelachte, en mij stamelend, moeder noemde, mij de handen kuschte en mij, met het bevalligst en aanminnigst gelaat spraakloos te kennen gaf, hoe volkomen gelukkig zij was. – O! Wat een zalig gevoel, welk eene hartelijke blijdschap, ontwaarde ik dan, en niemand, voor zeker, bragt vernoegder uren door, dan ik in den avondomgang met mijn lieve kind. –

En nu, wat is er nu, helaas! van dat alles voor mij overgebleven? niets, niets dan schaduwen, dan denkbeelden die hoewel van het wezenlijke beroofd, steeds mijne geheele ziel vervullen. Zalig kind! telkens wil ik uw aanwezen voor mij als vernieuwen door herinnering, en ook bijna alles wat ik zie, herrinnert mij aan u, was gij eenmaal waart, en waar gij nu zijt, – in het eenzame graf! –

O! hoe veel heb ik met u verloren? lief, aanvallig kind! mijne hoop, mijne verwachting in de toekomst, in eenen toenemenden leeftijd! Uwe reeds ontwikkelde zielsvermogens, uw zachte aart, uw fijn, maar misschien al te aandoenlijk gevoel beloofde mij immers waarlijk iets groots! – Hartstrelende vooruitzichten! waar – waar zijt gij gebleven? Even gelijk de losse morgen-nevelen voor het stralend licht in der zon vlieden, zo zijt gij ook mijn stralend oog ontvloden. Ja, toen ik meende, dat het grootst vermaak voor mij zou gebooren worden, toen (hartbrekende herinnering!) wilde God het anders, en nam u van mij weg. Voor mij zijt gij nu verloren! – de tederste band der liefde is gebroken! – een dierbaar, het eenigst pand mijner Echt is niet meer, en met hetzelfde de vreugd en het genoegens mijns levens. Ach aarde, hoe treurig zijt gij mij na het gemis van dit dierbaar kind! mijne moederlijke liefde is geheel buiten werking; ik heb een naamloos diep gevoel van eigen gemis, dat mij het hart verscheurde, terwijl mijn benauwde boezem geen lucht door tranen vinden kan. Ieder dag spreek ik van haar, elk oogenblik zweeft haar lieve gedaante mij voor den geest en zij die mij alles was is niet meer.

Als ik zomwijlen eenzaam de paden van mijnen kleenen bloemhof doorwandel, herrinnert mij alles aan mijnen gestorven lieveling; – bij haare eerste ontwaking, verlangde zij reeds daar henen; – hoe opmerkzaam was zij op alles; elke bloem elk blaadje streelde haar oog en gaf haar blijdschap. – Hierop dit bergje van zoden zat zij nevens mij; en waar was ooit gelukkiger moeder dan ik? elk die mij naderde, wilde ik in mijn geluk doen deelen, en doen gevoelen welk eenen schat ik bezat. – Maar nu – helaas nu! is mij niets meer over gebleven, dan droevige herinnering. Nu en dan gevoel ik ledigheid, dan verlatenheid; dagelijks zie ik de kamer rond waar mijn lieveling, achter haar klein rolwagentje, met eenen langzanmen en nog zwakken tred benen waggelde. Hoe dikwerf vleide ik mij toen

dat zij welhaast die hulp niet meer behoeven zou en geheel alleen zou gaan; nog zie ik dien vrolijken blik, waarmede zij mij aanzag, als wilde zij zeggen: vorder ik niet, lieve moeder? – zie hoe blijde ik ben! – O! hoe zagt waren die betoverende en onschuldige lachjens, op dat lief gelaat, die aanminnige oogjes, die mij sprekend aanzagen, – dat lieve gulle mondje, dat mij zo stamelend om hulp vraagde; dit alles breng ik mij daaglijks zo levendig voor den geest. – Verliet ik haar al eens ter verrichting mijner huiselijke bezigheden, hoe spoedde ik mij dan, om weer daar te komen, waar mijn lieveling zich bevond, en hoe welkom was ik dan bij haar! haare oogjens tekenden enkel blijdschap! – zagen mij betooverend aan, terwijl zij haar handjens uitstrekten en met kusschende lipjes vroeg om bij mij te zijn – mijne liefde armen ontvingen haar; en ik drukte haar aan mijn hart; ik smaakte een genoeg dat niet te beschrijven is. En nu, helaas! heb ik niet van dat alles meer dan droevige herinnering. –

Zalig kind! met een van traanen bevochtigd oog, dool ik mijne eenzaame en door u verlaten kamer rond, staat om het plekje waar weleer uw wieg en kinderstoel pleeg te staan, nu helaas! van haare kleene bewoonster beroofd. O, deze kamer, dat plekje grondsinzonderheid, beiden zullen mij – altoos om uwent wil dierbaar zijn, om dat ik in dezelve zo vele genoegens met u gesmaakt heb! maar die nu ook met u voor mij verloren zijn!

Geliefde kamer! zult gij mij dan nu niet meer tot een aangenaam verblijf vertrekken? Immers was het binnen uwe muuren dat mijn lieveling, die ik nu beweene het eerste levenslicht aanschouwde, en mij tot eene blijde moeder maakte; Aandoenelijke plaats! .. ook in u leed ik, ter liefde van mijn dierbaar pand zo veele smarten. – Nog eens! dierbaar zijt gij mij, om dat ik het eerste hier, een teder bemind kind aan mijn hart mogt drukken; Ja hier! waar ik haar zag opgroeijen en toenemen, in ziels- en ligchaams-vermogens; hier, waar ik dagelijks nieuwe vorderingen in haar ontdekte, het geen mijn hart zo dikwijls vreugd verrukte. O welke aangename welke blijde toneelen waren hier, die allen in den dood geëindigd zijn! –

Zomwijlen vergeet ik, bedwelmd door afleidende bezigheden, mijn verlies. Niet eene gevoelvolle ziel wil ik mij dan henen spoeden, om mijn kindje aan mijn hart te drukken; – en mij verraademen in haar' aanblik. Maar eensklaps verdwijnt mijne begocheling; en het hartverscheurend gevoel, ik heb geen kind meer! treft mijn geheel aanwezen; – Hoe vriendelijk kon zij mij stamelend vragen en vleien voor haar te zingen. Hoe opmerkzaam was zij niet terwijl ik zong; hoe vergenoegd luisterde zij en hoe vrolijk glansden mij dan die lieve oogjes aan, waarin het vermaak te lezen was. Zij scheen, hoe jong, enkel gehoor te zijn. Bij het minste ophouden vroeg zij mij om meer te zingen, en zong zelve op haare wijze mede. o, Konde ik voor u ... maar welk een wensch! ... Schor en zielloos zouden nu mijne droevige toonen voor u zijn. Zalige kindjen! daar gij reeds hemeltoonen gehoord hebt, in uw verblijf, het verblijf der Engelen. – Nu gij, van een onnozel wiggen, zo als gij mij verliet, in een veel groter en wijzer wezen herschepen zijt – nu gij geleerd wordt, van den Goddelijken Leeraar, den besten kindervriend, die in zijn omwandeling op aarde zich zo zeer den vriend der kinderen betoonde; – o! mijn nu zalige wimpjen! welk eene opvoeding krijgt gij nu van den besten vader, die u, zo vroeg tot zich nam, alleen uit

liefde voor u! – Hoe onuitspreeklijk gelukkig zijt gij! en hoe zalig is uw lot! gij weent nu niet meer om mij, zo als weleer, als ik slechts een ogenblik u verliet; o, neen, kleine engel! het weenen blijft alleen voor uwe droevige moeder over en gij heft juichtoonen aan.

En waarom? ach! waarom ween ik dan? is dit edele liefde? – Neen! mijn kind is zalig, en gelukkig. Hoe veele genoegens zou ik in haar leven niet hebben opgeofferd om haar gelukkig te zien! – Maar nu zij dat is, zou ik dan nu haar volmaakt geluk aan 't mijne willen opofferen? Zou ik haar nu te rug begeeren, alleen om haar te bezitten? Zou dat zaliger voor mijn kind zijn? Zou zij zelve het wenschen? – Neen, dierbare hemeling! gij zoudt die plaats niet willen verlaten. Ach, die ik dan ook als moeder mij verheugde over uw zalig lot, dat gij reeds zo vroeg geniet! ja, mijn dierbare! het is mij wel een onuitspreeklijk geluk, een kind in den hemel te hebben. Maar ik, zo verkleefd aan 't zien – en zinlijke, had u zo gaarne behouden. Uw goede hemelsche vader had mij in u, zo veel geluk geschonken. Mijn moederhart was zo berekent voor u. – Ik was zo teder aan u verkleefd. – Gij beweest mij zoveel liefde; en ik waande mij zo gelukkig te zijn in 't bezit van u. Ik beschouw de u even als mijn bestendig goed op aarde, maar ach ik dwaalde, ik dacht te weinig dat gij mij maar geleend waart, tot dat uw vader die u aan mij gegeven had, u met het zelfde recht weer opeischte, en u tot zich nam. – Ja! tot zich nam in den hemel! – Lieve Wimpjen! wat zijt gij onuitspreeklijk zalig! en dit zal dan! – dit kan! – dit moet mijn troost zijn! – Als ik met droefheid op mijn gemis nederzie! – Mijn kindje gelukkig, volkomen gelukkig, wenscht niets meer! – Ach dat ik haar eenmaal mogt wederzien, om nimmer weer van haar te scheiden – o! welk een zalige vreugde zal dat voor mij en mijn kindje wezen. Goede God! Schenk mij die genade, om zo te kunnen leven dat ik het Vaderland, waar mijn geliefd pand reeds juicht, vrolijk kan te gemoed reizen.